

نماز خواندن کودکی

و نقش های ما در تربیت عبادی او

دکتر محسن ایمانی

مقدمه:

عبادت رمز کمال آدمی است و خالق، شایسته عبادت. ره یافتگان به سوی حق جز از ساییدن پیشانی بر خاک در آستان معبود به تعالی نرسیدند و برترین و بالاترین آنان در عالم، محمد رسول الله بود که خدایش او را به حق، بنده و رسول خویش نامید و به یمن بندگی او، مقام رسالت را به وی اعطا نمود، وی را امین وحی خود دانست و به او فرمود: یا ایها المزمل قم اللیل الاقلیلاً.

اهمیت عبادت تا بدان جاست که حتی برترین بنده خدا نیز ملزم به انجام آن است. او آن چنان به عبادت می پردازد و به نماز قیام می کند که به معراج می رود و رمز عروج انسان ها را به آنان گوشزد کرده، می فرماید: الصلاة معراج المؤمن: یعنی نماز معراج انسان با ایمان است. در باب اهمیت تسبیح و عبادت، تذکر این معنا مفید فایده خواهد بود که در یاسیم عالم تسبیح گوی خداست، و خدای تعالی می فرماید: "وما من شیء الا یسیح بحمده". یعنی نیست چیزی مگر آن که تسبیح خدا می گوید و لذا گفته اند:

آفرینش همه تسبیح خداوند دل است

دل ندارد کوندارد به خداوند اقرار

در این عالم که همه تسبیح خالق یکتا می گویند سزاوار نیست که ما آن چنان نباشیم. اما اگر ما

تسبیح اشیای عالم را نمی شنویم، هنوز محرم

اسرار نشده ایم. آن ها که به حریم کبریا راه

یافته اند و ملکوت آسمان ها و زمین را چون ابراهیم

دیده اند، برای این معنا وقوف کامل دارند و یقین، حاصل

آن دیدن هاست. قرآن می فرماید: «کذلک نری ابراهیم

ملکوت السموات والارض لیکون من المؤمنین» پس

بیاییم به سوی عالم بالا قدمی برداشته، در طریق عبادت

گامی به جلو بنهیم و با چشمان دل دیدنی ها را ببینیم. از

این روست که گفته اند:

چشم دل باز کن که جان بینی

آن چه نادیدنی است آن بینی

اما اگر سر به آستان معبود نساییم و چشمان دل

به او ندوزیم، در زمرة نامحرمان باقی خواهیم ماند و تسبیح

دلنواز عالم را نخواهیم شنید و حق این است که عالم ما را

چنین مورد خطاب قرار بدهد و بگوید:

ما سمیعیم و بصیریم و هشیم

باشما نامحرمان ما خامشیم

غرض آن که بکوشیم کام فرزندان خویش را از

اوان زندگانی با شهد شیرین عبادت سیراب گردانیم و در

این مقاله از نحوه تحقق آن سخن خواهیم گفت، بدان

امید که مرضی حق تعالی باشد.

انتم صحت نماز و عبادت در کودکی

بارها شاهد آن بوده ام که برخی افراد عبادت و

نماز کودکان را برای آنان به منزله سرگرمی می دانند و

آن را فاقد ثواب و اجر الهی می شمارند. حال آن که

چنین نیست و قطعاً عبادت در کودکی نیز حسناتی به

همراه دارد. لذا بایستی تحت عنوان «مشروعیة عبادة الصبی»

یعنی مشروعیت عبادت کودکان داریم. پس خوب

است بدانیم که واجبات بزرگسالان و اعمال مستحبی

آن ها برای کودکان مستحب است و گناهان آن ها

برای کودکان مکروه بوده و مباحات برای هر دو امری

مباح است.

حال اگر ترتیبی اتخاذ شود که کودکان دریابند

انجام عبادت و نماز توسط آن ها، آنان را در پیشگاه خدا

مأجور می گردانند، رغبت بیش تری برای انجام عبادت

خواهند داشت. از طرف دیگر انجام عبادت ها در

کودکی موجب ملکه شدن آن ها می گردد و چنین

کودکانی در بزرگسالی عبادت را با سهولت بیش تری

انجام می دهند. اما آنان که تا هنگام بلوغ نماز نخوانده اند

این کار را با دشواری بیش تری به انجام می رسانند. پس

اگر بخواهیم کودکان با عبادت خو بگیرند، باید دوره

کودکی را معتتم بشماریم.

مسئله دیگر این است که وقتی کودکی از دوران

نویاویگی به عبادت روی بیاورد و برای انجام آن به مسجد

و سایر اماکن مذهبی برود، از همان زمان، با چنین

فضاهایی انس می گیرد و با انسان های با ایمان مأنوس

می شود. انس با فضاهای مذهبی و نیکان مانع گرایش به

ورطه های فساد و نابودی گشته، انسان ها را از دوستی با

بدان برحذر می دارد و فرد با چنین خصوصیتی به

صلاح و حیات طیب نزدیک و نزدیک تر می شود. پس

برای تربیت دینی کودکان باید از همان کودکی دست

به اقدام زد تا آداب و رسوم و عبادت دینی در دل

برخی افراد

عبادات و نماز

کودکان را برای

آنان به منزله

سرگرمی

می دانند و آن را

فاقد ثواب و اجر

الهی می شمارند.

حال آن که چنین

نیست و قطعاً

عبادت در

کودکی نیز

حسناتی به

همراه دارد.

چپ این عزیزان اقامه خواند که هر دو عمل مستحبی قبل از نمازند.

امام چهارم (ع) در روایتی

می فرمایند: وقتی که کودک شما به سن سه

سالگی رسید، به او بگویند که کلمه لا اله الا الله

را بگوید. وقتی که به سن سه سال و هفت ماه و بیست

روز رسید به او بگویند که نام پیامبر (ص) یعنی محمد را

بر زبان جاری کند و وقتی که به سن چهار سالگی رسید

به او بگویند که بر پیامبر (ص) درود بفرستد (شایان توجه

است که این دو کار را در نماز به خوبی می یابیم). در پنج

سالگی او را روی به قبله بنشانید و در ۶ سالگی رکوع و

سجده را به او بیاموزید و در هفت سالگی شستن دست ها

را به وی آموزش بدهید (که کنایه از وضو گرفتن است).

امام صادق (ع) حتی در مورد روزه می فرمود: ما

کودکان خود را در سحرگاهان بیدار می کنیم تا روزه

بگیرند، اما در طول روز هر وقت که خواستند می توانند

افطار نمایند. مراد امام (ع) آن است که بدین ترتیب باید

کودکان را عادت داد تا به تدریج تمرین روزه داری

نمایند و این امر آن ها را برای روزه داری کامل به هنگام

بلوغ و تکلیف آماده می کند که به آن نقش تمهیدی

می گوئیم.

۲- نقش الگویی

کودکان در تقلید پذیری شهره اند و آن ها

بسیاری از رفتارها و حرکات را از طریق تقلید کردن از

دیگران و بزرگ ترها می آموزند. به همین دلیل

می گویند وقتی که قصد آموزش رفتاری را به کودک کان

داریم، الگوی خوبی از آن رفتار را در معرض دید آنان

قرار بدهیم تا آن ها به تبعیت از الگو بپردازند. علی (ع)

فرزندان پا بگیرد. به همین دلیل باید نقش هایی را در امر تربیت مذهبی فرزندان و اقامه نماز توسط آنان ایفا کنیم. این نقش ها عبارت اند از:

۱- نقش تمهیدی

برای زمینه سازی اعمال عبادی و نماز در

کودکان باید نخست تمهیداتی فراهم بشود و در امر

تربیت مذهبی فرزندان باید اقداماتی به عمل آید.

پیامبر ص چنین عمل کرد: به هنگام تولد امام حسن (ع)

و امام حسین (ع) در گوش راست آنان اذان و در گوش

امام صادق (ع)

در مورد روزه

می فرمود:

ما کودکان خود

را در سحرگاهان

بیدار می کنیم تا

روزه بگیرند، اما

در طول روز

هر وقت که

خواستند

می توانند افطار

نمایند.

۳- نقش تبلیغی

از دیگر نقش‌ها و وظایفی که بر عهده والدین است، نقش تبلیغی است. امروزه آیین‌ها و کیش‌هایی که غیرالهی‌اند و افکار بت پرستانه را در دنیا تبلیغ می‌کنند، کم نیستند. این آیین‌ها منادی نجات بشر بوده، وعده‌های فریبنده‌ای به مردم دنیا می‌دهند. همه آن‌ها سعی می‌کنند که با جاذبه‌های تبلیغ مردم را به سوی مسلک و مرام خود دعوت نمایند. برای مثال، در اینترنت به مقالات فراوانی درباره این نوع کیش‌ها و فرقه‌های ضاله و گمراه کننده بر می‌خوریم که از الفاظ فریبنده بهره می‌جویند و به قولی:

راه هموار است و زیرش دام‌هاست

قحطی معنا میان نام‌هاست

لفظ‌ها و نام‌ها چون دام‌هاست

لفظ شیرین ریگ آب عمر ماست

سالانه عده در خورتوجهی با تأثیر پذیری از تبلیغات به مرام‌ها و مسلک‌های مختلفی می‌گروند. پس اگر آثار تبلیغات تا این حد زیاد است و تا آن حد کارایی دارد که مردم را به تغییر مسلک و مرام می‌کشاند، می‌توان به نحو احسن در جهتی سازنده از آن بهره جست و با سخن گفتن درباره دین، عبادات و نماز و احکام آن، کودکان را به سوی عبادت جذب کرد. در قرآن نیز بر این معنا تأکید شده است و خداوند پیامبر(ص) را مورد خطاب قرار داده، می‌فرماید: "یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک". ای پیامبر ابلاغ کن آن چه را که از سوی رب و پروردگارت بر تو نازل گشته است. مراد در این جا ابلاغ مسئله امامت علی (ع) است و تبلیغ رهبری دینی و ولایت علی (ع) تا آن درجه از اهمیت برخوردار است که می‌فرماید: "وان لم تفعل فما بلغت رسالته". و

فرمود: کونوا دعاة الناس بغير استکم، یعنی مردم را با غیر زبان‌هایتان به راه خدا دعوت کنید. ایشان دعوت با عمل را مؤثرتر از دعوت از طریق سخن می‌دانست. سعدی نیز می‌گوید:

بزرگی سراسر به گفتار نیست

دو صد گفته چون نیم کردار نیست

خداوند برای هدایت انسان‌ها، الگویی ارزشمند و متعالی در معرض دید آن‌ها قرار داده است و می‌فرماید: "وقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة". پس به درستی که پیامبر(ص) برای شما اسوة نیکویی است. پیامبر علاوه بر انجام واجبات و خواندن نمازهای واجب، به امور مستحبی توجه وافر داشت و به نوافل نیز می‌پرداخت. شایان ذکر است که بر پا داشتن نماز شب بر پیامبر(ص) واجب بوده است.

ما نیز در مقام والدین، اگر می‌خواهیم فرزندان خوبی تربیت کنیم که نماز را برپای دارند، باید خود در مقابل آن‌ها به عبادت و نماز قیام کنیم. هر

چند که دعوت آنان به نماز لازم است اما

آثار عملی عبادت که در معرض دید آنان

قرار می‌گیرد، تأثیر دعوت را دو صد چندان

می‌کند. این روش را در تعلیم و تربیت، روش

اسوه‌سازی می‌گویند. در روان‌شناسی نیز بندورا از آن

تحت عنوان سرمشق‌دهی^۲ یاد می‌کند. او به هنگام

بحث از نظریه یادگیری اجتماعی^۳ از یادگیری

مشاهده‌ای سخن به میان می‌آورد و کودکان با مشاهده

والدینی که به اعمال نیک، عبادت و نماز می‌پردازند، به

تقلید و تکرار آن رفتار مبادرت می‌کنند. حتی تقلید در

بعد اجتماعی نیز معنی دار است و از آن تحت عنوان تقلید

اجتماعی^۴ یاد می‌کنند.

هر چند که

دعوت کودکان

به نماز لازم

است اما آثار

عملی عبادت که

در معرض

دید آنان قرار

می‌گیرد، تأثیر

دعوت را

دو صد چندان

می‌کند.

کودک خود می‌گوید: اگر نماز بخوانی برایت فلان لباس را می‌خرم. او بدین ترتیب از روش تبشیر بهره‌جسته است، ولی در مورد کودک باید تحقق وعده‌ها نزدیک و سریعاً قابل حصول باشد.

مراد از تشویق آن است که پس از اتمام نماز به فرزندمان چیزی عطا کنیم و این امر موجب دوام عبادت و استمرار توجه به فریضه نماز می‌گردد. کودک با دریافت پاداش تمایل بیش‌تری به انجام عبادت از خود نشان می‌دهد و باید به تدریج که او بزرگ و بزرگ‌تر می‌شود، سخن از اهمیت و فلسفه نماز نیز به میان آورد تا عادت کردن به اقامه نماز همراه با فهم و درک بهتر از این عبادت باشد. در تشویق کودک باید دقت کنیم چیزی که

اگر آن را ابلاغ نکنی، رسالت خود را به نحو اکمل ابلاغ نکرده‌ای. آن روزی که این تبلیغ صورت می‌پذیرد خدای تعالی آن را به عنوان کمال دین دانسته، می‌فرماید: الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دیناً. علی (ع) که وصی پیامبر (ص) بود، به نیکویی نماز می‌گذارد و نماز او میزان است و سرانجام نیز در محراب عبادت و نماز فرق مبارکش به خون آغشته گردید و فریاد: فرزت و رب الکعبه برآورد.

تحمیل

عبادت‌های

دشوار و ایجاد

سختی‌های

فراوان که با

توان و سن آن‌ها

متناسب نیست

می‌تواند

موجبات زدگی

از دین را

فراهم سازد.

نتیجه آن که این همه اهمیتی که امر تبلیغ در اسلام دارد و بزرگان و معصومانی چون علی (ع) قربانی تبلیغ دین خدا گشته‌اند، ما را بر آن می‌دارد که به تبلیغ دین در خانه و بیان اهمیت نماز مبادرت ورزیم و اگر چنین نکنیم قطعاً بچه‌ها به سوی عبادت و نماز گرایش چندانی پیدا نمی‌کنند.

۴- نقش تبشیری، تشویقی و

تقویتی

مراد از تبشیر، آگاهانیدن فرد از آن است که اگر کار خوبی انجام بدهد، در پایان به او عطیه‌ای داده خواهد شد و خدای تعالی از این روش برای ترغیب بندگان به امور نیک استفاده کرده است، در آن جا که می‌فرماید: و فاکهة مما یتخیرون و دیگرانی را که در سطوح بالاتری هستند به کسب رضای معبود وعده داده، می‌فرماید: "رضی الله عنهم و رضوا عنه" و کسب رضایت خدا امر ارزشمندی است و لذا در قرآن می‌فرماید: "و رضوان من الله اکبر"

پس می‌توان برای جلب نظر فرزندان به سوی عبادت و نماز از تبشیر استفاده کرد، مانند پدری که به

در اختیار کودک قرار می‌دهیم مورد علاقه‌وی باشد. این امر در مورد تبشیر و تقویت نیز صادق است.

منظور از تقویت^۵ آن است که در اختیار

کودک چیزی را قرار بدهیم که موجب

احتمال افزایش رفتار در او بشود و تفاوت

آن با تشویق در این است که تشویق موجب

افزایش عمل نمی‌شود، اما تقویت می‌تواند چنین پیامدی

را در برداشته باشد. بدین ترتیب اگر چیزی در اختیار

کودک قرار بدهیم و باعث افزایش عبادت و نماز در وی

بشود، آن چیز نقش تقویت‌کننده^۶ را داراست. نتیجه آن

که باید برای تشویق و ترغیب فرزندان به امور عبادی از

تبشیر، تشویق و تقویت کردن بهره‌جوییم و حتماً برای

اعطای شیء به کودک باید بر اثر تجربه به امور مورد

وجود تذکرات

لطیف و

سازنده امری

مفید و لازم است

و حتی در مورد

بزرگ‌ترها نیز

مصدق خواهد

داشت.

علاقه‌وی شناخت پیدا کنیم تا شاهد تأثیر فراوان آن باشیم.

۵- نقش تسهیلی (سهولت بخشی)

انجام عبادت و نماز به صورت کامل و تفصیلی و

به جا آوردن تمامی شرایط آن کاری دشوار است. لذا به

منظور ترغیب کودکان می‌توان در عبادات آنان

تسهیلاتی در نظر گرفت. همان گونه که امام صادق (ع)

فرمود: کودکان خود را در سحرگاهان بیدار می‌کنیم تا

روزه بگیرند اما در طول روز هر وقت که خواستند

می‌توانند افطار نمایند. در این جا ملاحظه می‌شود که با

توجه به طاقت کم کودکان برای روزه‌داری و عدم توان

گرفتن روزه کامل آن‌ها را تشویق می‌نمایند به مقداری

که می‌توانند روزه بگیرند، مثلاً بخشی از روز را که

می‌توانند روزه بگیرند، نه این که ملزم باشند تمامی روز را

روزه بدارند. برای نماز خواندن کودکان نیز می‌توان

تسهیلاتی فراهم ساخت. برای مثال، تهیه آب ولرم در

آن جایی که آب خانه سرد است. این امر به ویژه برای

خواندن نماز صبح توسط کودکان ضرورت دارد. پهن

کردن جانماز آن‌ها یا مختصر کردن برخی از ادعیه در

قنوت و اموری نظیر این‌ها می‌تواند انجام عمل عبادی

توسط کودکان را سهولت بخشد. البته با افزایش سن

آنان می‌توان بر کیفیت عبادت‌های آن‌ها افزود و سطح

راز و نیاز آنان را با خالق اعتلا بخشید، اما از تحمیل

عبادت‌های سخت و دشوار به آنان باید جداً پرهیز کرد،

زیرا تحمیل عبادت‌های دشوار و ایجاد سختی‌های

فراوان که با توان و سن آن‌ها متناسب نیست می‌تواند

موجبات زدگی از دین را فراهم سازد.

۶- نقش تذکر و یادآوری

به طور قطع کودکانی که به تازگی به عبادت و نماز رو آورده‌اند ممکن است اوقات نماز را فراموش کنند و گاه ناخواسته نماز خود را در وقت مناسب نخوانند. به منظور پیش‌گیری از بروز چنین امری، باید در نظر داشته باشیم که گاه تذکراتی را به چنین کودکانی بدهیم، اما تذکراتی ملایم و لطیف. برای مثال: پسرم الان موقع نماز ظهر است، عزیزم بیا نمازت را بخوان. ضرورت تذکر از آن جهت روشن است که کودکان در شناخت وقت و زمان، به قابلیت و توانایی‌های کافی دست نیافته‌اند و چنین تذکراتی می‌تواند عبادت و نماز را به آنان یادآوری کند و با عوامل زمینه‌ساز قبلی و ایفای نقش‌هایی که قبلاً ذکر آن‌ها رفت، انجام به موقع نماز را توسط آنان ممکن سازد. ولی اگر تذکرات به موقع والدین نباشد گاه کودک دچار فراموشی شده، از اقامه نماز باز می‌ماند. وجود تذکرات لطیف و سازنده امری مفید و لازم است و حتی در مورد بزرگ‌ترها نیز مصداق خواهد داشت. چنان که قرآن می‌فرماید: "فذكر ان نفع الذکری" و در آیه دیگری می‌فرماید: "فذكر ان الذکری تنفع المؤمنین".

۷- نقش حمایتگری

کودکان گاه در حین اجرای عبادت یا به هنگام برخورد با دیگران ممکن است دچار شبهاتی در مورد نماز و عبادت بشوند. هم چنین ممکن است نکاتی که می‌شنوند، باعث تردید آنان شده، آن‌ها را از خواندن نماز و انجام عبادت باز دارد. لذا به منظور حفظ تمایل و اشتیاق آن‌ها به عبادت، باید درصدد حمایت از آن‌ها برآمد و پاسخ این شبهات را با نگرشی علمی و عقلانی ارائه کرد

تا درخور فهم کودک باشد و حتماً باید به زبانی ساده بدان پرداخت تا مشکلاتی که نسبت به انجام عبادت و نماز در ذهن کودک بروز کرده است برطرف شده، با آرامش و طیب خاطر به عبادت بپردازد. باید برای کودکان گفته شود که وقتی آن‌ها نماز می‌خوانند خداوند به آنان حسناتی می‌دهد و آن‌ها را بیش‌تر دوست می‌دارد. پس کودک برای انجام عبادت و ادامه دادن آن نیازمند حمایتگری بزرگ‌ترهاست و حمایت فکری و معنوی آن‌ها کودکان را در انجام عبادات استوار می‌گرداند.

کودک برای انجام عبادت و ادامه دادن آن

نیازمند حمایتگری بزرگ‌ترهاست و حمایت فکری و معنوی آن‌ها کودکان را در انجام عبادات استوار می‌گرداند.

بحث و نتیجه گیری

نماز خواندن در دین مبین اسلام از اهمیت شایانی برخوردار است. نماز را ستون دین معرفی کرده اند و فرموده اند: « الصلاة عمود الدین »، پایداری و خیمه دینداری فرد در گرو ستون محکم نماز است. نماز آدمی را از زشتی ها و منکرات باز می دارد، چرا که حق

تعالی در قرآن می فرماید: ان الصلوة تنهى

عن الفحشاء والمنکر. از سوی دیگر، برای

حفظ ارزش والای نماز علی (ع) در محراب و

حسین بن علی (ع) در صحرای مالمال از عشق کربلا

به شهادت رسیدند. خداوند می فرماید: اقم الصلوة

لذکری، نماز را برای ذکر من برپا دار و ذکر را زمینه لازم

برای ارائه لطف دانسته، فرمود: "واذکرونی اذکرکم"،

مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم و مراد از یاد، برخوردار

کردن بندگان از الطاف مزید خویش است. نماز رمز

دست یافتن به فلاح و رستگاری است: "قد افلح المؤمنون

الذین هم فی صلواتهم خاشعون". و اگر انسان ها ایمان

بیاورند خدای درهای رحمت و برکت را از آسمان ها و

زمین بر آن ها می گشاید و لذا فرمود: ولو ان اهل القری

آمنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء والارض.

نماز رمز این گشایش ها و برکت هاست و مدد کار انسان

در شرایط سخت محسوب می شود. بیهوده نیست که

ابن سینا این فیلسوف بزرگ مسلمان به هنگام برخورد با

مشکلات و مسائل پیچیده ای که قادر به حل آن ها نبود

رو به سوی خالق می کرد و نماز می خواند و به برکت این

نماز خداوند مساعدت می نمود و معما گشوده می شد. رمز

این حرکت و تلاش ابن سینا را می توان در این آیه

کریمه یافت که می فرماید: استعینوا بالصبر و الصلوة.

یعنی از نماز و روزه کمک و استعانت بجوئید. پس نماز

را یابوری قدرتمند و حاوی فواید دنیوی و اخروی فراوان بدانیم. با چنین نگرشی باید به تشویق و ترغیب کودکان بپردازیم تا این عبادت حیات بخش از کودکی با وجود آن ها عجزین گردد و سلامت دین و دنیا و جهان آخرت آنان در پرتو آن تأمین شود. والدین نیز برای تحقق این امر در نزد ذات باری مأجور خواهند بود.

منابع:

- قرآن کریم.

- باقری، خسرو: نگاهی دوباره به تربیت اسلامی،

انتشارات مدرسه، چاپ سوم، تهران ۱۳۷۴.

- سیف، علی اکبر: روان شناسی پرورشی، انتشارات

آگاه، چاپ نهم، تهران ۱۳۷۲.

- فرهنگی، علی اکبر: ارتباطات انسانی، تهران.

پی نوشت:

1- IMITATION

2- MODELING

3-SOCIAL LEARNING THEORY

4- SOCIAL IMITATION

5-REINFORCEMENT

6- REINFORCER

7- SUPPORTIVENESS

ابن سینا به

هنگام برخورد با

مشکلات و

مسائل

پیچیده ای که

قادر به حل آن ها

نبود رو به سوی

خالق می کرد و

نماز می خواند و

به برکت این

نماز خداوند

مساعدت

می نمود و معما

گشوده می شد.

علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
جامع علوم انسانی